

MUHAMMED MÂZÎ

da (Kahire, ts.) yanlışlıkla babasına nisbet etmiştir.

A. Muhammed Şakraf, *el-İmâm Muhammed Mâzî Ebü'l-Azâ'îm: Hayâtü-hû cihâdûhû âşârûhû* adıyla kapsamlı bir çalışma yapmıştır (Kahire 1970). Burada birçok dokümanın metni, şiirlerinin değerlendirilmesi, tevhid ve insân-ı kâmil anlayışı ile eserlerinin özetleri yer almaktadır. Ayrıca *Min Cevâmi'îl-kelim* (Kahire 1962), *el-Vicdâniyyât* (nşr. Abdülâh Mâzî Ebü'l-Azâ'îm, Kahire, ts.), *Dîvân* (nşr. Muhammed Beşîr Mâzî Ebü'l-Azâ'îm, Kahire, ts.), *et-Târikatü'l-Azemîyye* (nşr. Mahmûd Mâzî Ebü'l-Azâ'îm, Kahire 1328/1910) gibi eserler Muhammed Mâzî'nin hayatı ve tarikatı için öncelli bilgiler içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mâzî, *Kitâbü Usûli'l-vüsûl li-mâ'iyyeti'r-Resûl*, Kahire 1329 (sonunda müellifi ilgili otobiyografi kısmı); Serkis, *Mu'cem*, I, 325; Ahmed Şefik, *Hauliyyât Misr es-siyâsiyye*, Kahire 1929, III, 105 vd.; J. S. Trimingham, *Islam in the Sudan*, London 1949, s. 239-240; Zirikli, *el-A'îâm*, VII, 16; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellîfîn*, XI, 167-168; M. Abdülmün'im Hafâcî, *et-Târâshü'r-râhi li't-tâşavvuflî'l-İslâmi fi Misr*, Kahire, ts., s. 170; J. O. Voll, "The Evolution of Islamic Fundamentalism in Twentieth-Century Sudan", *Islam, Nationalism and Radicalism in Egypt and the Sudan* (ed. G. R. Warburg - U. M. Kupferschmidt), New York 1983, s. 119, 122-123; F. de Jong, "Aspects of the Political Involvement of Sufî Orders in Twentieth-Century Egypt (1907-1970): An Exploratory Stock-Taking", a.e., s. 184-187, 207-208; a.mlf.. "Two Anonymous Manuscripts Relative to the Sufî Orders in Egypt", *Bibliotheca Orientalis*, XXXII, Leiden 1975, s. 186-190; a.mlf.. "Abu'l-'Azâ'îm", *EI² Suppl.* (İng.), s. 18; Abdülmün'im M. Şakraf, *Ebü'l-Azâ'îm ve eşeruhu fi't-tâşavvuflî'l-mu'âşîr*, Kahire 1986; a.mlf., *'ilmü'l-cefi fi'l-İslâm*, Kahire 1986, s. 117-163; C. Fluehr-Lobban v.dgr., *Historical Dictionary of the Sudan*, Metuchen-London 1992, s. 28-29; Zeke riyyâ Süleyman Beyyûmî, *et-Turuku's-sâfiyye beyne's-sâse ve's-siyâse fi Misr el-mu'âşira*, Kahire 1412/1992, s. 35-36, 121, 146-147; J. W. McPherson, *el-Mevâlid fi Misr* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 1998, s. 172-176; Metin Yurdagür, "Ceft", *Dâ*, VII, 218; Rahmi Yaran, "Hac" (Literatur), a.e., XIV, 412.

REŞAT ÖNGÖREN

MUHAMMED MEHDÎ es-SA'DÎ

(bk. MEVLÂY MUHAMMED eş-SHEYH).

MUHAMMED MEHDÎ es-SÜDÂNÎ

(bk. MUHAMMED AHMED el-MEHDİ).

MUHAMMED b. MESLEME

(محمد بن مسلمة)

Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Mesleme b. Seleme el-Evsî el-Ensârî (ö. 43/663)

Sahâbî.

Hicretten otuz beş yıl önce Yesrib'de doğdu. Babası Mesleme Evs., annesi Huleyde Hazrec kabilesine mensuptur. Medine'de Mus'ab b. Umeyr vasıtasiyla İslâmiyet'i ilk kabul edenlerdendi. Hicretten sonra Hz. Peygamber onunla Ebû Ubeyde b. Cerrâh arasında kardeşlik bağı kurdu. Muhammed b. Mesleme her zaman Resûl-i Ekrem'in yanında yer aldı; Tebük Gazvesi dışında bütün gazvelere katıldı. Uhud Gazvesi'nde müslümanlar zor durumda kaldığı sırada vücudunu Hz. Peygamber'e kalkan yaparak oğullarıyla birlikte onu korudu. Hudeybiye'de ve Hayber Gazvesi'nde de Resûlullah'ı koruyanlardan biriydi. Tebük Gazvesi'nde Resûl-i Ekrem onu Medine'de kendi yerine vekil bıraktı. Gazveden önce malının bir kısmını Hz. Peygamber'in emrine veren Muhammed b. Mesleme'nin hemen bütün gazve ve seriyelerin planlama ve uygulamasında hizmeti oldu. Gazvelerde gösterdiği yiğitlik dolayısıyla "Hz. Peygamber'in atlısı" (fârisü nebiyyillâh) unvanı ile tanındı. 14 Rebî'levvel 3 (4 Eylül 624) tarihinde İslâm düşmanlığı ile tanınan Yahudi şairi Kâ'b b. Eşref ile İbn Ebü'l-Hukayk'ı öldürenler arasında yer aldı (Buhârî, "Megâzî", 15, "Rehin", 3, "Cihâd", 158, 159; Müslim, "Cihâd", 119; Ebû Dâvûd, "Harâc", 21-22).

Muhammed b. Mesleme, 11 Muharrem 6 (2 Haziran 627) tarihinde emrine verilen otuz kişiyle birlikte Medine'ye yedi günlük mesafedeki Kuratâ kabilesi üzerine gönderildi (bk. KURATÂ SERİYYESİ). Yine aynı yılın rebiü'lâhir ayında on kişilik bir grupta Medine'den 24 mil uzaklıktaki Zulkassa'da yaşayan Sa'lebe b. Sa'd oğullarına karşı sevkedildi. Geceleyin kabilenin bulunduğu yere vardıklarında silâhlı 100 kişiyle karşılaştılar. Birkaç saatlik çatış-

madan sonra Sa'lebe b. Sa'd oğulları müslümanların tamamını öldürdükleri düşüncesiyle geri döndüler. Muhammed b. Mesleme bu çarpışmadan yaralı olarak kurtulup Medine'ye döndü.

Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman devrinde yöneticileri teftişle görevlendirildi. Hz. Ömer zamanında Küfe Valisi Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Küfe'de kendisi için bir köşk inşa ettirdiği ve Kisrâ'nın Medâin'deki Köşkünün kapısını söktürüp kendi köşkünde kullandığı yolundaki şikayetler üzerine halife bu köşkü yakmaları için onu bir heyete birlikte Küfe'ye gönderdi. Muhammed b. Mesleme görevini yerine getirdikten sonra Medine'ye döndü.

Muhammed b. Mesleme, Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ardından Hz. Ali'yi halife seçilen sahâbiler arasında yer aldı (*Dâ*, II, 372). Daha sonra fitne baş gösterince Medine'ye 3 mil mesafedeki Rebeze köyüne çekildi. Cemel ve Siffin savaşlarına katılmadı. Kendisini köyünde ziyaret eden Ebû Bürde el-Eş'arî, insanlarla beraber olup onlara doğruya anlatmanın daha iyi olacağını söyleğinde ona Hz. Peygamber'in kendisine bir kılıç verip onunla cihad etmesini emrettiğini, müslümanların birbirine düştüğünü gördüğünde ise Uhud dağına gidip kılıçını kirilincaya kadar dağa vurmasını, sonra da evine çekilmesini tavsiye ettiğini anlattı (*Müsned*, III, 493; İbn Mâce, "Fiten", 10). Huzeyfe b. Yemân, Muhammed b. Mesleme'ye fitne-lerin tesir edemeyeceğini söylerdi (Hâkim, III, 491-492). Muhammed b. Mesleme Safer 43'te (Mayıs 663) Medine'de vefat etti. Bu tarih 46 ve 47 (667) olarak da zikredilmiş. Ürdün'den gelen bir kişi tarafından evinde öldürülüdüğü de rivayet edilmiştir. Cenaze namazını Medine Valisi Mervân b. Hakem kıydırdı ve Cenetiü'l-bâki'e defnedildi. Onun yedi hanımından on oğlu ve altı kızı olmuştur. Çocuklarının beşi sahâbîdir.

Muhammed b. Mesleme muhaddis, fâikh ve Hz. Peygamber'in kâtibi olarak anılmaktır, adı ölüm cezalarını infaz eden sahâbiler arasında geçmektedir. Resûl-i Ekrem'den on altı hadis rivayet etmiştir. Kendisinden Sehl b. Ebû Hasme ve Misver b. Mahreme gibi sahâbilerle Kabîsa b. Züeyb, Urve b. Zübeyr, Hasan-ı Basrî, Ebû Bürde el-Eş'arî ve A'rec diye bilinen Abdurrahman b. Hürmüz gibi tâbiîler hadis rivayet etmiş, rivayetleri *Kütüb-i Sitte'* de ve birçok hadis kitabımda yer almıştır. Ahmed Âdil Kemâl Muhammed b. Mesleme el-Enşârî (Cidde 1402/1982), Abdülazîz eş-Şînnâvî Muhammed b. Mes-

MUHAMMED MEHDÎ el-ABBÂSÎ

(bk. MEHDÎ el-ABBÂSÎ).

MUHAMMED MEHDÎ el-MUNTAZAR

(bk. MEHDÎ el-MUNTAZAR).

leme hârisü Resûlillâh (Mansûre 1414/1993) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 493; Buhârî, "Megâzî", 15, "Rehin", 3, "Cihâd", 158, 159; Müslim, "Cihâd", 119; İbn Mâce, "Fiten", 10; Ebû Dâvûd, "Hârâc", 21-22; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 178-179, 184-193, 237-240, 403-404; II, 467-468, 644-645, 690-691, 733-734; III, 672-673; ayrıca bk. tür.yer.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 443-445; İbn Hibbân, *es-Sikât* (nşr Seyyid Şerefeddin Ahmed), Beyrut 1395/1975, III, 362; Hâkim, *el-Müsterek* (Atâ), III, 491-492; İbn Abdülber, *el-İstâb* (Bîcâvî), III, 1377; İbn Hazm, *Esmâ'û's-şâhâbeti'r-ruvâvî* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 134; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), V, 112-113; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 456-458; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, II, 369-373; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bîcâvî), VI, 33; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981; M. Abdülhay el-Kettâni, Hz. *Peygamber'in Yönetimi: et-Terâbitü'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, II, 480, 522-523; Mahmûd Şît Hattâb, "Muhammed b. Mesleme el-Evsî el-Enşârî", *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye*, sy. 13, Riyad 1405, s. 269-300; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali", *Dâ*, II, 372.

ATAULLAH SHAHYAR

MUHAMMED MUHYİDDİN ABDÜLHAMİD

(محمد محی الدین عبد الحمید)

Muhammed Muhyiddin
b. Abdülhamîd el-Misri
(1900-1973)

İlmî neşirleriyle tanınan Arap dili
ve edebiyatı âlimi.

Mısır'ın Şarkîye vilâyetindeki Kefrül-hamâm köyünde doğdu. İlk öğrenimini memleketinde, orta öğrenimini Dimyat'ta tamamladı. Ezher Üniversitesi'nden 1925'te mezun oldu. Bir süre Ezher'in ilse kismi ile Kahire Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptı. 1931'de Ezher'e müderris sıfatıyla tayin edildi. Uzun süre Arap Dili Fakültesi'nde müderris ve dekan olarak çalıştı. Bir müddet Ezher Üniversitesi'nde ve dinî enstitülerde teftiş dairesi müdürü ve başmüfettişlik yaptı. 1940 yılı başında, yeni açılan Hartum Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı Yüksek Hukuk Mektebi'nde ders vermek ve mektebin din ilimlerine dair programlarını hazırlamak üzere Sudan'a davet edildi. Burada dört yila yakın öğretim üyesi sırasında kaleme aldığı miras hukukuna dair eseri, Hartum Yüksek Hukuk Mektebi ile diğer bazı hukuk ve ilâhiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutuldu. 1943 yılının sonunda Ezher Üniversitesi Arap Dili Fa-

kültesi'ne müderris ve idareci sıfatıyla döndü. Bir süre İlâhiyat Fakültesi'nde ders okuttu. 1965'te Arap Dili Fakültesi'nin dekanlığından emekliye ayrıldı. 1964'te Kahire Arap Dil Kurumu'na üye seçilen Muhammed Muhyiddin, Ezher Üniversitesi'nde Lecnetü'l-fetvâ ve el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye'ye bağlı Lecnetü ihyâ'i't-tûrâs'a başkan oldu; Mecmâ'u'l-buhûsi'l-İslâmiyye üyeleri yaptığı ve diğer birçok ilmî kurulusta üye olarak görev aldı. 1973 Martında Kahire'de vefat etti.

Yazma eserlerin neşrine metnin doğru anlaşılmış harekelenmesi, muğlak ifadelerle garîb kelimelerinin açıklanması, özellikle yazmalarda sıkça rastlanan nokta, harf ve hareke hatalarının giderilmesi Muhammed Muhyiddin'in edisyon kritik yöntemini oluşturan başlıca ilkelerdir. Bununla birlikte Bulak ve Avrupa baskalarını tashih edip tekrar basmaktan öte bir şey yapmadığı, yayılmış olduğu eserlerin temel yazmalarına müracaat etmediği, gerekli indekslerini hazırlamadığı, son zamanlarda rastlanan çalışmalarını öğrencilerine hazırlattığı gibi eleştirilere de mâruz kalmıştır. Kendisi, indeks hazırlamada harcanacak vakti yeni bir eser tahkikinde kullanmayı tercih ettiğini belirtmesinin yanı sıra (Mahmûd M. et-Tanâhî, s. 74) İbn Hallîkân ve Kudâme b. Ca'fer'in eserlerinin neşirlerinde olduğu gibi ayrıntılı fihrist ve indekslere yer verdiği de görülmektedir.

Eserleri. A) Telifleri. *el-Muhtâr min Şîhâhi'l-luğâ* (l'l-Cevherî) (Kahire 1353, M. Abdüllâatif es-Sübki ile birlikte); *Mebâdi'i'dürûsi'l-'Arabiyye* (Kahire 1353); *el-Ahvâlü's-şâhiyye fi's-serîati'l-İslâmiyye* (Kahire 1361; Beyrut 1404/1984); *Ahkâmü'l-mevâris 'ale'l-meżâhibi'l-lerba'a* (Kahire 1366; Beyrut 1404/1984); *Tenķîhu'l-Ezheriyye* (Kahire 1369/1950); *Dürûsu't-tâṣrif* (Sayda 1411/1990); *Tefsîru'l-Kur'anî'l-azîm: Cüz'ü 'Amme* (Kahire, ts.).

B) Şerhleri. *Şerhu Makâmâti Bedî-izzamân el-Hemedâni* (Kahire 1342); *Şerh 'alâ Şerhi İbn 'Akîl ('alâ Elfiyyeti İbn Mâlik)* (Minhatü'l-cellîl bi-tâhkiķi Şerhi İbn 'Akîl, Kahire 1350, 1370/1951, 1392/1972); *et-Tuhfetü's-senîyye bi-şerhi'l-Muķaddîmeti'l-Ācurrûmiyye* (Kahire 1353, 1370/1951); *Şerhu'l-Muķaddîmeti'l-Ezheriyye* (Kahire 1369/1950); *en-Nîzâmu'l-ferîd bi-tâhkiķi Cevhereti't-tevhîd* (ibrâhîm el-Lekânî'nin Cevheretü't-tevhîd adlı manzumesine Abdüsselâm el-Lekânî'nin yazdığı *İthâfî'l-mûrid* isimli şerhe hâsiyedir, Kahire 1375/1955);

Şerh 'alâ Şerhi Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şâdâ (Kahire 1377/1957); *Şerhu Dîvâni 'Ömer b. Ebî Rebi'a el-Mâzûmî* (Kahire 1380/1960); *Şerh 'alâ Kitâbi'l-İnsâf fi mesâ'il-i'l-hilâf beyne'n-naḥiyiyîn el-Kûfiyyîn ve'l-Bâṣriyyîn* (I-II, Kahire 1953-1961, Sorbon Üniversitesi'nde R. Blachère tarafından ders kitabı olarak okutulmuştur); *Uddetü's-sâlik ilâ taħkîki Evdâhi'l-mesâlik* (Kahire 1387/1967); *Şerhu Dîvâni Ebî Temmâm* (Kahire 1387/1967); *Hidâyetü's-sâlik ilâ taħkîki Evdâhi'l-mesâlik* (Kahire 1388/1968); *Sebilü'l-felâh fi şerhi Nûri'l-izâh* (Beyrut 1411/1990); *el-İntîşâf mine'l-İnsâf* (Şerh 'ale'l-Mufâssal); *Şerh 'alâ metni't-Telħîs fi'l-belâġa*.

C) Bazı Tahkikleri. Radiyyüddin el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye* (Kahire 1348; Beyrut 1395/1975); Kudâme b. Ca'fer, *Cevâhirü'l-elfâz* (Kahire 1350); İbn Reşîk, *el-'Umde* (Kahire 1353); İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (Kahire 1355); İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ* (Kahire 1355, 1377/1957) ve *Şerhu Szûzûri'z-zeheb* (Kahire 1355); İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (Kahire 1356); *Teftâzâni, Muhtasarü'l-me'ânî* (Kahire 1356); Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir* (Kahire 1358); Üşmûnî, *Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (I-IV, Kahire 1358); Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buħtûrî* (Kahire 1363); İbn Hişâm en-Nahvî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Kahire 1364, 1375/1956, 1387/1967); İbn Fâris, *el-Müçmel fi'l-luğâ* (Kahire 1366); Abdürrâhim el-Abbâsî, *Ma'âhidü't-tâṣrif fi şerhi şevâhidi't-Telħîs* (Beyrut 1366); Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr fi meħâsini ehli'l-āṣr* (Kahire 1366); İbn Hallîkân, *Vefeyâtü'l-ā'yâñ* (Kahire 1367); Ahmed b. Muhammed el-Makkârî, *Nefhu't-ṭib min ġuśni Endelusi'r-raġib* (Kahire 1367; Beyrut 1388/1968); *Mes'ûdî, Mûrûcü'z-zeheb* (Kahire 1367); Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî, *el-İħtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Kahire 1369/1950, 1375/1956); *Es'arî, Maķâlatü'l-İslâmiyyîn* (Kahire 1369-1373/1950-1954, 1389-1390/1969-1970); Kâdî Beyzâvî, *Minħâcu'l-vuġġûl* (Kahire 1370/1951, 1389/1969); İbn Akîl, *Şerhu Elfiyyeti İbni Mâlik* (Kahire 1370/1951, 1382/1962, 1384/1964); İbn Teymiyye *Muvâfakâtu saħħi'l-menķûl* (Kahire 1370/1951, M. Hâmid el-Fâki ile birlikte); İbn Šâkir el-Kütübî, *Fevâtû'l-Vefeyât* (Kahire 1371/1951); İbn Hişâm en-Nahvî, *Muġni'l-lebîb* (Kahire 1372/1952, I-II,